

Interview met prof. dr. Roel in 't Veld over de dynamiek tussen wetenschap, politiek en media

Kennisdemocratie als uitdaging

Roel in 't Veld is een *éminence grise* in de wereld van het openbaar bestuur. Met zijn lange staat van dienst voor de publieke zaak is hij een gezaghebbend bestuurskundig auteur. In 2010 verscheen een boek van zijn hand waarin hij zijn zorgen uit over de toenmalige situatie in de politiek onder de titel *Kennisdemocratie*. De ondertitel luidde toen: *Opkomend stormtij*. Vorig jaar verscheen een nieuwe, uitgebreide editie van dit boek met een nieuwe ondertitel: *In het oog van de orkaan*. Want in de tussentijd is de problematiek alleen maar urgenter geworden.

Door Jan Hoogland en Robert van Putten

U gaf uw boek destijds de titel ‘Kennisdemocratie’. Daarvan gaat de suggestie uit dat u het vooral over de relatie tussen politiek en wetenschap wilt hebben. Maar dat ligt complexer. Wat verstaat u onder kennisdemocratie? | ‘Voor mij staat dat begrip voor een analyse van de betrekkingen tussen politiek, wetenschap en media. Mijn pretentie is dat ik de spanningen tussen die drie omschrijf als emergent, dat wil zeggen: als in ontwikkeling. De relaties tussen deze drie vormen het onderwerp van analyse. En zoals het woord ‘ontwikkeling’ al zegt, staat dynamiek centraal. De werkelijkheid die ik beschrijf is niet statisch. Daarbij ga ik uit van een drietal ontwikkelingen.

Als het gaat om de politiek: onze klassieke representatieve democratie – hoe succesvol zij lange tijd ook geweest mag zijn – is aan ernstige slijtage onderhevig. Het mechanisme van vertegenwoordiging of representatie werkt niet goed meer. Onze partijpolitiek is steeds meer een zaak van marketing geworden: partijen oriënteren zich steeds minder op hun eigen waarden en steeds meer op wat het publiek wil horen. Deze ontwikkeling holt de democratie uit.

Tegen die achtergrond vind ik het bijvoorbeeld bedenkelijk dat net aangetreden ministers op de dag van de beëdiging al in talkshows verschijnen. Ik zou zeggen: ga je eerst eens oriënteren en praten met deskundigen. Maar blijkbaar is het al zo dat presentie in de media voor het politieke overleven vanaf dag één al belangrijk is.

Gelukkig kunnen we tegelijkertijd waarnemen, dat tal van verschijnselen die zijn aan te duiden als participatieve democratie in aantal en intensiteit toenemen. Het vinden van constructieve verhoudingen tussen representatieve en participatieve democratie is een uitdagende opgave.

Een tweede ontwikkeling die ik zie is die van een veranderende rol van de wetenschap in de onderbouwing en beïnvloeding van beleid. Steeds duidelijker wordt dat de wetenschap zoals beoefend binnen de disciplines langzamerhand te gespecialiseerd en verkokerd is om aan de complexiteit van de beleidsvragen echt recht te kunnen doen. Daarom bestaat steeds meer behoefte aan transdisciplinaire wetenschap: een traject waarin specialisten op diverse terreinen elkaar opzoeken omdat zij alleen door samen te werken en elkaars blinde vlekken aan te vullen echt kunnen bijdragen aan goede beleidsadviesing. Het traject vervolgt met een inspanning door wetenschappers en beleidsmakers samen om een robuust

PERSONALIA

Prof. dr. Roel in 't Veld heeft Nederlands recht gestudeerd in Leiden. Sindsdien heeft hij een grote diversiteit aan wetenschappelijke, beleidsmatige en bestuurlijke functies vervuld. Hij is aan verschillende universiteiten verbonden geweest als hoogleraar, het meest recent op de leerstoel Governance of Sustainability aan de Universiteit van Tilburg. Daarnaast is hij een veelgevraagd adviseur. Recentelijk is hij gevraagd het kabinet te adviseren inzake de toeslagenaffaire. Tevens is hij associate bij de Kwink Groep.

handelingsperspectief te ontwerpen.

Dit vraagt dus om meer samenwerking van wetenschappers met mensen in de praktijk, ook om de kennis waarover niet-wetenschappers vaak beschikken, *citizen science*, aan te boren.

De derde ontwikkeling die ik zie en die van groot belang is voor de toekomst van de democratie is een ontwikkeling met betrekking tot de media. Er vindt een enorme verschuiving plaats van het eertijdse monopolie van de traditionele ‘zendende’ (top-down) media (krant, radio, televisie) naar de veel meer interactieve (‘bottom-up’) social media. Vervolgens gaan klassieke en social media ook op elkaar reageren. Deze verschuiving leidt tot een totaal nieuwe dynamiek als het gaat om de publieke opinie: mensen die het handig aanpakken kunnen met een eenvoudige *tweet* enorm veel aandacht trekken. De consument wordt via social media ook gemakkelijk een producent, een *prosumer*.

Ik beweer niet, dat de oude vormen voorbij zijn. Eerder gaat het steeds om wederzijdse afhankelijkheid: oude en nieuwe media, disciplinaire en transdisciplinaire wetenschap en representatieve naast participatieve democratie. Maar het leidt wel tot een onoverzichtelijk en complex landschap. Het landschap heeft een gelaagde structuur: enerzijds de spanningen binnen ieder van de drie kernelementen, maar daarenboven de relaties tussen de drie. Een enkel voorbeeld: ten tijde van de dominantie van de klassieke media moest de politicus die de burger wilde bereiken noodzakelijkerwijze communiceren via die media. De komst van social media stelt hem in staat om via

twitter of Facebook etc. de burger direct te bereiken. Het landschap in zijn geheel typeer ik als een kennisdemocratie.’

Er zit tien jaar tussen de twee edities van dit boek. Wat is er in die tijd vooral veranderd?

| ‘Heel centraal in mijn beschouwingwijze staat de overtuiging dat sociale systemen reflexief (zelflerend) zijn. Dat wil zeggen dat zij van buitenaf bezien onvoorspelbaar zijn. Dit bewustzijn heeft onder andere grote gevolgen voor de beoordeling van de plaats van wetenschap. Wetenschap kijkt niet alleen van buitenaf, objectief, naar het sociale systeem, maar speelt meteen ook een rol in het sociale systeem: mensen kunnen de kennis die zij hebben namelijk direct inzetten om bijvoorbeeld het eigen gedrag te veranderen, waardoor ook het toekomstperspectief verandert. Dit heeft mij aanleiding gegeven op een nieuwe manier na te denken over de rol die wetenschap kan spelen als het gaat om beleidsvorming die altijd op de onvoorspelbare toekomst gericht is. Zo doe ik in het boek allerlei voorstellen om op een nieuwe manier om te gaan met toekomstscenario’s.’

De ondertitel van de eerste editie luidde *Opkomend stormtij, die van de tweede In het oog van de orkaan*. Wilt u daarmee aangeven dat de urgentie van de door u aan de orde gestelde problematiek in die elf jaren alleen maar is toegenomen? | ‘Dat zou ik wel denken. Kijk naar de pas kort geleden tot afronding gekomen kabinetsformatie. Die stond in het teken van het

*“Ik heb geen gist
meer, geen verbindend
beginsel.”*

streven naar een nieuwe bestuurscultuur. Maar cultuurverandering is heel complex. Cultuur is wel het meest fundamentele dat je kunt aantreffen in organisaties. Om die reden is de hele idee dat we ‘even de bestuurscultuur gaan veranderen’ een belachelijke misvatting. Het veranderen van de cultuur vereist veel tijd, veel werk, veel discussie en gaat per definitie langzaam.’

Bent u somber over de toekomst? | ‘De participatieve traditie van democratie met een actief maatschappelijk middenveld is in de twintigste eeuw ernstig

verzwakt door het opkomende denken van de verzorgingsstaat waarin de visie centraal staat dat de overheid deze taken moet oppakken om de gewenste effectiviteit en rechtvaardigheid tot stand te kunnen brengen met betrekking tot maatschappelijke voorzieningen, inkomen en vermogen.

Mijn leven is lange tijd gekenmerkt geweest door een groot optimisme, omdat ik echt geloofde in die omslag, maar de laatste decennia ben ik op dat punt flink teleurgesteld, omdat ik op een groot aantal punten gezien heb dat de verzorgingsstaat zo veel collateral damage met zich meebracht, dat die

de baten is gaan overtreffen. Dus in mijn ogen is de toeslagaffaire niet een toevallig, maar een centraal fenomeen in de achteraf begrijpelijke, maar destijds slecht voorzienbare ontaarding van het openbaar bestuur.

Sommigen zien mij als pessimist. Of ik dat ben laat ik aan anderen. Maar ik moet nog zien in hoeverre er daadwerkelijk iets zal veranderen. Het vervellende van de representatieve democratie is dat de uitkomsten van een coalitieakkoord nauwelijks iets te maken hebben met de voorkeuren die de kiezers met hun stem tot uitdrukking hebben gebracht. De uitkomsten van coalitie-onderhandelingen zijn zo onvoorspelbaar, dat je ze nauwelijks meer kunt herleiden tot de voorkeuren van de kiezers. Dus een coalitie kan wel de meerderheid van de Kamerzetels achter zich hebben, maar dat zegt nog niets over de steun voor de inhoud van het akkoord. Kijk je zo naar het regeringsprogramma, dan zit daar een hoge mate van willekeur in en eigenlijk maar weinig richting. Het is maar moeilijk aan achterliggende waarden te relateren.'

Dat klinkt niet als een typisch verhaal voor een sociaaldemocraat | 'Dat klopt. Toen ik 25 was ben ik lid geworden van de Partij van de Arbeid. Toen wist ik vrij goed hoe het moest met de wereld. Die ideologische gist verbond destijds mijn waarden en inzichten. Die laatste heb ik wel behouden, maar ik heb geen gist meer, geen verbindend beginsel. Ik kan mijzelf niet meer uitleggen waarom bijvoorbeeld mijn esthetische waarden en mijn waarden in andere domeinen met elkaar verbonden zijn.

U hebt destijds om verschillende redenen afscheid genomen van de PvdA. Hebt u zich nog aangesloten bij een andere partij? En waarom hebt u zich er niet hard voor gemaakt om met al uw kennis de PvdA weer in het goede spoor te krijgen? | 'Ik heb in 2007 na veertig jaar mijn lidmaatschap van de PvdA opgezegd, omdat ik mij toen ben gaan afvragen waarom ik nog lid zou blijven van die partij. Ik begon steeds meer te twijfelen aan het daarbinnen heersende naïeve idee van maakbaarheid dat allerlei vormen van overheidsop treden rechtvaardigde zonder voldoende aandacht voor onbedoelde schade, met een enorme drammerigheid en betweterigheid tot gevolg. Zo wilde Wouter Bos destijds de voedselbanken opheffen, omdat wat zij deden volgens hem tot de taak van de overheid behoorde, zonder ook maar een moment erbij stil te staan dat de voedselbanken hun werk juist deden omdat de overheid zoveel mensen in de kou liet staan.

Bovendien ben ik mijn geloof in de mogelijkheid van echte representatie verloren: geen partij kan mij representeren, en het doet er eigenlijk niet meer zoveel toe van welke partij je bent. Het zal je wellicht verbazen: ik heb de laatste jaren meerdere keren op de ChristenUnie gestemd. Niet zozeer vanwege het partijprogramma, maar vanwege de personen en hun integere manier van politiek bedrijven. Maar ik zal mij nooit aansluiten, al was het alleen maar omdat ik mij niet thuis voel bij de wijze waarop de ChristenUnie omgaat met het vraagstuk van de homofilie bijvoorbeeld.'